

POST-KONFLİKT ƏRAZİLƏRDƏ İQTİSADİYYATIN BƏRPASI VƏ DIRÇƏLDİLMƏSİ: ÖLKƏ TƏCRÜBƏLƏRİ, AZƏRBAYCAN ÜÇÜN NÜMUNƏLƏR

ŞAHMAR ƏKBƏRLİ

UNEC

"Nəzəri və praktiki iqtisadiyyat"
kafedrası, doktorant

E-mail: shahmarakberli@gmail.com

Giriş

Müharibələr bitdikdə təsirlənmiş ərazilər çox vaxt viran qalır. Bu ölkələr zəifləmiş iqtisadiyyata, məhdud maliyyə resurslarına, müharibə gətirmiş ərazilərdə dağılmış infraqurultura sahib olurlar. Çoxlu sayda qaçqın, yaralı və travma qurbanı olur. Zorakı münaqişələrin iqtisadi və siyasi nəticələri də çox böyükdür.

Bu ölkələrdə sosial iqtisadi mühitin bərpası çox mühüm əhəmiyyət kəsb edən və çətin prosesdir. Tədqiqatda uğurlu iqtisadi inkişafa nail olmuş müxtəlif inkişaf etmiş ölkələrin təcrübələri nəzərdən keçirilmiş və araşdırılmışdır.

Tədqiqat münaqişədən sonra ölkələrin rastlaşdığı kütləvi işsizlik, orta və ya yüksək inflyasiya, xroniki fiskal kəsir, yüksək səviyyəli xarici və daxili borc və aşağı daxili gəlir kimi makroiqtisadi problemləri araşdırır.

Münaqişədən sonra iqtisadiyyatın bərpası münaqişənin təkrarlanmasına səbəb ola biləcək amilləri aradan qaldırmaqla davamlı iqtisadi artımın və insan inkişafının təmin edilməsi məqsədi daşıyır. Bildiyimiz kimi, Azərbaycan 2020-ci ilin payızında 44 günlük Vətən müharibəsində erməni separatçıları üzərində tarixi qələbə qazanaraq işğal altında olan torpaqlarımızı düşməndən azad etdikdən sonra regionda, o cümlədən ölkəmizdə yeni hərbi, siyasi və iqtisadi reallıqlar yarandı və xüsusən sosial-iqtisadi sahələrdə həlli vacib olan məsələlər gündəmə gəldi və bu ərazilərin bərpa edilməsi çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Müxtəlif post-konflikt ölkələrində iqtisadiyyatın bərpası və dirçəldilməsi yolları.

Müharibədən sonra dövlətin özünün bərpası və reabilitasiyası prioritet məsələdir, xüsusən ona görə ki, fəaliyyət göstərən dövlət sülhün möhkəmləndirilməsi üçün vacibdir.

Müharibədən sonrakı dövrdə iqtisadiyyatın inkişafı üçün, ilk növbədə, araşdırılmalı olan məsələlər:

- Münaqişənin başvermə səbəbləri və onun həlli yolu;
- Ölkənin bütün ərazisində hərbi əməliyyatların

tam (və ya yox) dayandırılması;

- Ölkənin ilkin iqtisadi şəraiti və inkişaf səviyyəsi;

Həm iqtisadiyyatın bərpası, həm də sülhün möhkəmləndirilməsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən idarəetmə və institusional ehtiyaclara aşağıdakılar daxildir:

- dövlət maliyyəsi üzərində effektiv hökumət nəzarətinin bərpası;
- nəzarət və hesabatlılıq mexanizmlərinin yenidən qurulması;
- peşəkar dövlət idarəçiliyinin yenidən yaradılması;
- təmsilçi və inklüziv siyasi mexanizmlərin və institutların yenidən qurulması.

Zorakı münaqişədən dərhal sonra ölkələrin öz əvvəlki sosial və iqtisadi vəziyyətini necə bərpa edə biləcəyi və özünü təmin edən, əhatəli böyümə üçün şərait yarada biləcəyi haqqındadır. Bunun üçün dövlət üç əsas suala cavab tapmalıdır:

- İnkişaf prosesinin yenidən başlaması üçün hansı növ siyasətlərə ehtiyac var?
- Milli hakimiyyət orqanları nəyə səy göstərməli və hansı tədbirləri görməlidirlər?
- Beynəlxalq ictimaiyyət ən çox necə kömək edə bilər?

Münaqişədən sonrakı yenidənqurma və reabilitasiya səylərində əsas rol, təbii ki, dövlətə məxsusdur. O, inkişaf strategiyasını formalaşdırmalı və ona rəhbərlik etməli və baş rolda olmalıdır. Hökumət makroiqtisadi sabitliyi bərpa etmək və inflyasiyanı aşağı salmaq üçün iqtisadiyyatın bərpası və struktur düzəliş proqramları həyata keçirməlidir.

Münaqişədən sonrakı yenidənqurma və reabilitasiya səylərində əsas rol, təbii ki, dövlətə məxsusdur. O, inkişaf strategiyasını formalaşdırmalı və ona rəhbərlik etməli və baş rolda olmalıdır. Hökumət makroiqtisadi sabitliyi bərpa etmək və inflyasiyanı aşağı salmaq üçün iqtisadiyyatın bərpası və struktur düzəliş proqramları həyata keçirməlidir.

Cənubi Koreya və Yaponiya kimi inkişaf etmiş ölkələrin müharibədən sonrakı inkişafına nəzər yetirək.

Cənubi Koreya təcrübəsi. 1953-cü ildə həm Şi-

mali, həm də Cənubi Koreya iki milyondan çox insanın ölümünə və şəhər və qəsəbələrin xarabalığa çevrilməsinə səbəb olan üç illik dağıdıcı Koreya Mühəribəsi ilə darmadağın edildi. Mühəribədən əvvəl onsuz da kasıb olan bir ölkənin gələcək üçün perspektivləri yox idi. Bununla belə, münaqişədən sonrakı ilk səkkiz il ərzində Şimali Koreya müasir sənaye cəmiyyətinin əsasını qoyan yüksək səviyyədə təşkil edilmiş, məqsədyönlü hökumət altında təsirli bir bərpa həyata keçirdi. Əksinə, Cənubi Koreya bu dövrdə siyasi korrupsiya və qarışıqlıq, ləng iqtisadi artım və ABŞ-dan kütləvi yardımdan asılılıq ilə xarakterizə olunurdu.

1960-cı illərdə Parkın Prezident gəmisi altında Cənubi Koreya iqtisadiyyatın daha da böyüməsinə səbəb olan iqtisadi və sosial inkişaf planlarını işə saldı. Park Cənubi Koreyada korrupsiyanın yayılmasının qarşısını almaq üçün çox sərt bir yanaşma tətbiq etdi. O, bank səhmlərini müsadirə etməyi hədəflədi və onları idxalı əvəz edən sənayelərə sərmayə qoymağı tapşırırdı. Lakin bütün bunlardan sonra da insanların, xüsusən də orta təbəqənin və aşağı təbəqənin həyatına 1970-ci illərə qədər demək olar ki, təsir edilməmişdir. İxrac təşviq mexanizminin bəzi tədbirləri arasında, qazanılan Koreya valyutasının dəyərinin iki dəfə azaldılması, ixracata vergi güzəştlərinin artırılması, güzəştli faiz dərəcələri ilə ixrac kreditlərinin, müxtəlif ixrac subsidiyalarının verilməsi və icazə sistemi olan ixrac-idxal əlaqələndirmə sisteminin tətbiqi daxil idi. Hökumət Ağır və Kimya Sənayesi idarə Komitəsini təşkil etdi və planı 1973-cü ildə təqdim etdi. Altı strateji sənaye seçildi: polad, əlvan metal, maşınqayırma, gəmiqayırma, elektronika və kimya mühəndisliyi. Park 1979-cu ildə vəfat etdi, bu dövrdə adambaşına düşən gəlir 1500 dollar civarında idi. İnsanlar üçün həyat hələ də çox çətin olsa da, şübhəsiz ki, yaxşılaşırdı. Prezidentliyi dövründə Park ABŞ-ın onlara heç bir şəkildə kömək etməyəcəyini başa düşdü və bu səbəbdən Cənubi Koreyanın Yaponiya ilə münasibətlərini bərpa etməyə başladı. Hər iki ölkə Koreyanın Cənubi Koreya iqtisadiyyatı üçün zamanın ehtiyacı olan milyonlarla dollarlıq yardım və texnologiya transferləri müqabilində Yaponiyaya qarşı bütün əvvəlki iddialarından imtina etdiyi bir razılaşma imzaladı. Bu, Cənubi Koreyanın canlandırılması və modernləşdirilməsinin başlanğıcını qeyd etmək üçün təyin edildi. Zəhmətkeş Cənubi Koreyalılar Yaponiyadan alınan texnologiyaları çox səmərəli və məhsuldar şəkildə istifadə etməyə qoydular ki, bu da

Koreyada sənayenin inkişafına səbəb oldu. Cənubi Koreya öz diqqətini kiçik və orta miqyaslı sənayelərin yaradılmasına və inkişafına yönəldib. Onların bu siyasəti bütün dünyada Samsung və LG kimi brendlərin uğur qazanmasına səbəb oldu. Parkın rəhbərliyi altında Cənubi Koreya Hökuməti, əsasən ixracla dəstəklənən dövlətə yönəlmiş kapitalizm inkişaf etdirdi. Cənubi Koreya, aşağı əmək haqqı və aşağı vergi qanunları və müxtəlif ölkələri və şirkətləri Cənubi Koreyada və onunla ticarət etməyə təşviq edən ixrac tarifləri təyin etdikləri iqtisadiyyatlarına xarici investisiyaları təşviq etməli idi.

Məsələn, bank olmayan maliyyə institutlarının aktivlərinin həcmi 1997-ci ildə ÜDM-in 30,1%-dən 2010-cu ildə 94,3%-ə yüksəlmişdir. Fond bazarının kapitallaşması da ÜDM-in 91,0%-dən 246,6%-ə yüksəlmiş, dövriyyədə olan istiqrazların cəmi 20,7%-dən 57,1%-ə yüksəlmişdir. Eyni dövrdə ÜDM-in % qabaqcıl iqtisadiyyatlarla müqayisədə hələ də nisbətən kiçik olsa da, bazar 1997-ci ildən bəri əhəmiyyətli artım əldə edib. [8]

Hazırda Cənubi Koreya Asiyanın 4-cü ən böyük və dünyanın 11-ci ən böyük iqtisadiyyatıdır. Bu, qarışıq iqtisadiyyatdır. Cənubi Koreya yalnız bir nəsil ərzində ən kasıb ölkələrdən birindən inkişaf etmiş yüksəkqədrli ölkəyə yüksəldi ki, bu da heyvətəməz transformasiyadır. Cənubi Koreya 21-ci əsrin ortalarında hökmranlıq etdiyi hesab edilən 11 ölkədən biri hesab olunur. ÜDM-i 1.66525 trilyon (2022) təşkil edir və onun iqtisadi tendensiyası şimal istiqamətində böyüməsini göstərir və dünyanın ən inkişaf etmiş ölkələrini ötür keçəcəyi güman edilir. Onun texnoloji inkişafının əsas səbəblərindən biri olan ciddi təhsil sisteminə malikdir. Cənubi Koreyanın, demək olar ki, heç bir təbii resursu və artan əhalisi yoxdur və buna görə də öz iqtisadi tarazlığını inkişaf etdirmək və saxlamaq üçün ixrac strategiyalarını uyğunlaşdırıb. İqtisadiyyat enerji və müvafiq emal texnologiyalarının idxalından asılıdır.

Yaponiya təcrübəsi: Yaponiyanın İkinci Dünya müharibəsində məğlubiyətindən sonra qırx ildən az müddətdə böyük iqtisadi gücə çevrilmək üçün öz iqtisadiyyatını yenidən qurması müasir iqtisadi tarixdə diqqətəlayiq bir istisna olmuşdur. 1945-ci ildəki məğlubiyətdən əvvəl Yaponiyanın bütün gücü müharibə yolu ilə güc qazanmağa sərf edilmişdi və nəticədə bu, məhvə səbəb olmuşdur. Sənaye və ticarət binalarının böyük hissəsi onlarda olan avadanlıqlarla birlikdə məhv edilmişdir. Mühəribədə

istifadə edilən gücün bu cəmləşməsi səbəbindən müharibədən sağ qalan yapon xalqı xaos, aclıq və işsizliklə üzləşdi. Ölkənin yaşayış məntəqələrinin demək olar ki, dördüdə biri dağıldığı üçün Müttəfiq İşğal Qüvvələri dağılmış ölkəni xilas etməyə gəldi. Yaponiya iqtisadiyyatı çoxsaylı problemlərlə üzləşdi. Ən problemli məsələ işsizlik idi. Hərbi qüvvələr ləğv edildikdə, 7,6 milyon əsgər var idi və hərbi istehsalın və hərbi əlaqəli digər işlərin dayandırılması daha 4 milyon insanın işsiz qalmasına səbəb oldu. Həmçinin, təxminən 1,5 milyon insan xaricdən Yaponiyaya qayıtmaq məcburiyyətində qaldı və ümumilikdə təxminən 13,1 milyon insan işsiz qaldı. Bununla belə, böyük miqyaslı işsizlik faktiki olaraq heç vaxt baş verməmişdir. Bunun səbəbi, 1947-ci ildə kənd təsərrüfatının 18 milyonluq işçi qüvvəsini mənimsəməsidir ki, bu da müharibədən əvvəlkindən təxminən 4 milyon nəfər çox idi, lakin aztəminatlı “az işsizlər” problemi uzun müddət sonra da davam etdi. Yaponiya tullantıları və fabriklərin və infrastrukturaların xarabalıqları ilə qalsa da, müharibədən əvvəlki iqtisadi təcrübəsinə əsaslanaraq və dünyanın qalan hissəsindən biliklər əldə edərək iqtisadiyyatını yenidən qura bildi.

1950-ci illərin əvvəlindən 1970-ci illərin əvvəllərinə qədər Yaponiyada sürətli iqtisadi artım təkcə hökumətin xüsusi siyasəti və inqilabi hadisələrin nəticəsi deyil, həm də xalqın məcmu səyi və gərgin zəhməti nəticəsində əldə edilmişdir. Yapon xalqının özünəməxsus xüsusiyyəti və öyrənilən bacarıqları təqlid etmək və təkmilləşdirmək, sonra isə onları öz sistemlərində tətbiq etmək uğurları üçün ən vacib amil idi.

1950-1960-cı illərin ortalarında Yaponiyanın əsas xarici problemi yaranmaqda olan ticarət kəsirini necə basdırmaq idi. Bununla belə, təxminən 1960-cı illərin ortalarında problem 180 dərəcə dəyişdi – Yaponiya indi milli prioritet kimi artan ticarət profisitini azaltmalı oldu. Ticarət profisiti ABŞ-1, xüsusən də ABŞ Konqresini və sənaye lobbilərini qəzəbləndirdiyi üçün siyasi baxımdan arzuolunmaz idi. 1980-ci illərdə Yaponiya ən böyük ticarət profisitini qeyd etməyə başladı və ABŞ hər il dünyada ən böyük ticarət kəsiri yaşadı. Bundan əlavə, Yaponiyanın profisitinin və Amerikanın kəsirinin ölçüsü oxşar idi. Yapon əmanəti Amerikanın həddindən artıq xərclərini maliyyələşdirmək üçün istifadə edildi və bu, dünya iqtisadiyyatında ən böyük maliyyə axını oldu. [9]

Yaponların iqtisadiyyatı genişləndirmək üçün özünəməxsus xüsusiyyətlərindən istifadə etdikləri amillərdən biri də xarici ölkələrdən gətirilən texnologiyalardan və texnoloji nou-haulardan təkmilləşdirmək və praktiki istifadə etmək idi. Yaponlar belə bir işi ən yaxşı bacaranlardan idilər və tez-tez Yaponiyanın özünün çox az texnologiya istehsal etdiyini iddia edirdilər. Bununla belə, Yaponiya xaricdən gətirilən çoxsaylı texnologiyaları birləşdirərək yeni texnologiya, məsələn, ucuz kütləvi istehsal sistemləri yaratmışdır. Yaponiyanın texnologiya idxalı ilə bağlı nəzərə alınmalı ən vacib məqam o idi ki, o, yalnız yerli innovasiyalarla birləşdirildiyi üçün sənaye gücünə çevrildi. Yaponiyada texnoloji təkmilləşdirmələr onun iqtisadi artımına böyük töhfə verdi, çünki bir sənayedə texnologiyaların təkmilləşdirilməsi bir çox digər sənayelərin böyüməsinə təsir etdi. Məsələn, Yaponiyanın polad sənayesi avtomobillərdə istifadə edilən xüsusi poladın keyfiyyətini uğurla yaxşılaşdırdı və hissələrin korpusunda texnoloji tərəqqi nəticəsində avtomobil sənayesi də ilk dəfə beynəlxalq bazarlarda rəqabət apara biləcək bir sənayeyə çevrildi. Gəmiqayırma sənayesində də irəliləyiş baş verdi və çoxsaylı sənayelər demək olar ki, mütənasib sürətlə inkişaf edirdi. Göründüyü kimi, texnologiyaların təkmilləşdirilməsi və modifikasiyası sənayeləri daha da məhsuldar inkişaf yollarını inkişaf etdirməyə stimullaşdırdı və bu tendensiya Yaponiya iqtisadiyyatını beynəlxalq bazarlarda rəqabətə apardı. Sürətli iqtisadi artım, ilk növbədə, yapon xalqının səyləri ilə əldə olunsa da, bu, iqtisadi siyasətin və planlaşdırmanın onun prosesində heç bir rolu olmadığı demək düzgün deyil. Siyasətlər və strategiyalar böyüməni qorumaq və davam etdirmək üçün siyasət qurucuları tərəfindən diqqətlə müəyyən edilmişdir və buna görə də Yaponiyanın siyasi sistemi də onun inkişafında böyük rol oynamışdır.

Yaponiya istehlakçı elektronika, avtomobil istehsalı, yarımkeçiricilər istehsalı, optik liflər, optoelektronika, optik media, faks və sürət maşınları, qida və biokimyada fermentasiya prosesləri daxil olmaqla bir çox sahələrdə yüksək texnoloji inkişafa malikdir. Bununla belə, bir çox Yapon şirkətləri ABŞ, Cənubi Koreya və Çindən yaranan rəqiblərlə qarşılaşır.

Aşağıdakı cədvəldə Yaponiyada 1980-2022-ci illərdə əsas iqtisadi göstəriciləri göstərilir.

il	ÜDM (milyard ABŞ dolları ilə)	Adam başına düşən ÜDM milyrd	Nominal ÜDM (milyard ABŞ dolları ilə)	Adambaşına düşən nominal ÜDM (milyard ABŞ dolları ilə)	İnflyasiya % ilə	İşsizlik % ilə	Dövlət borcu (ÜDM- in %- lə)
1980	1,068.1	9,147.0	1,127.9	9,659.0	7.8%	2.0%	47.8%
1985	1,690.0	13,989.8	1,427.4	11,815.8	2.0%	2.6%	68.3%
1990	2,506.1	20,302.7	3,196.6	25,896.0	3.1%	2.1%	63.0%
1995	3,038.6	24,224.0	5,545.6	44,210.2	-0.1%	3.2%	92.5%
2000	3,476.3	27,409.2	4,968.4	39,173.0	-0.7%	4.7%	135.6%
2005	4,135.7	32,372.7	4,831.5	37,819.1	-0.3%	4.4%	174.3%
2010	4,534.1	35,535.2	5,759.1	45,135.8	-0.7%	5.1%	205.7%
2015	5,200.9	40,959.3	4,444.9	35,005.7	0.8%	3.4%	228.4%
2020	5,312.3	42,211.7	5,045.1	40,088.6	0.0%	2.8%	254.1%
2021	5,633.5	44,934.9	5,103.1	40,704.3	-0.2%	2.8%	256.9%
2022	5,973.7	47,844.5	5,383.7	43,118.8	0.5%	2.4%	252.3%

2021-ci ilin sonunda Yaponiyada ÜDM 5,633 trilyon dollar təşkil etmişdir. Dünya ölkələri arasında ÜDM-in həcminə görə 4-cü sırada yer alır. Hazırda Yaponiyada ÜDM- in 69.47 %-ni xidmətlər, 29,2 % ni sənaye və 1.04 % kənd təsərrüfatı məhsulları təşkil edir.

Azərbaycanda işğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadiyyatın dirçəldilməsi yolları

Azərbaycan Respublikasının Ermənistanın işğalından azad edilən ərazilərinin bərpası, milli iqtisadiyyata sürətli inteqrasiyası, dayanıqlı inkişafının təmin olunması, orada ən müasir infrastrukturun qurulması, mədəni-tarixi abidələrin bərpası və layiqli yaşayış şəraitinin yaradılması istiqamətində genişmiqyaslı tədbirlər həyata keçirilir. Bu çərçivədə icra olunan layihələr həmin ərazilərin qısa müddət ərzində sülh və əməkdaşlıq bölgəsinə çevrilməsində və iqtisadi inkişafında mühüm rol oynayacaqdır. Sözügedən ərazilərdə zəngin resurs və infrastruktur potensialından səmərəli istifadə, dövlət-özəl sektor tərəfdaşlığı və ən əlverişli biznes mühiti əsasında iqtisadi fəaliyyətin canlandırılması və dayanıqlı məskunlaşmanın təmin olunması ölkənin uzunmüddətli inkişaf prioritetləri ilə vəhdətdə olan tədbirlərlə dəstəklənməlidir.[3]

Qeyd edilən ərazilərin zəngin iqtisadi potensialından, təbii sərvətlərindən, imkanlarından səmərəli istifadə etməklə ağır və yüngül sənaye sahələrinin

bərabər inkişafını ölkədə ümumdaxili məhsulun artırılmasında, əhalinin məşğulluğunu artırılmasında mühüm rol oynayacaq.

İşğaldan azad edilmiş torpaqların iqtisadi potensialı çoxspektrli olub, kənd təsərrüfatının, sənayenin və turizmin müxtəlif sahələrini əhatə edir. İşğaldan azad edilmiş torpaqlar üzümçülük, tütünçülük, pambıqçılıq, baramaçılıq, meyvə-tərəvəz, bostançılıq və heyvandarlığın inkişafı üçün böyük potensiala sahibdir.

Mühüm qida məhsulları idxalı minimuma azalacaq, idxaləvəzləyici sahələr daha da inkişaf edəcək, qabaqcıl texnologiyaların tətbiqinə münbit şərait yaranacaq. İşğaldan azad olunmuş ərazilərin müqayisəli üstünlükləri əsasında 4 regional mərkəzin yaradılması nəzərdə tutulub. Ağdamda sənaye mərkəzi, Cəbrayıl-da logistika və ticarət mərkəzi, Şuşada mədəniyyət və turizm mərkəzi, Kəlbəcərdə hasilat və turizm mərkəzi yaradılacaq. Ağdamda yaradılacaq sənaye mərkəzində ilkin mürciətlər əsasında 33 kiçik istehsal və xidmət müəssisəsi, iri sənaye və qida sənayesi müəssisələri fəaliyyət göstərəcək.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərə qayıdan insanların məhz təhlükəsiz yaşayışının təmin edilməsi ilə bu region ölkənin ən abad guşələrindən birinə çevriləcəkdir. Müasir həyatın əsası olan layiqli yaşayışın bərpası üçün dövlət-özəl tərəfdaşlığının inkişafı çərçivəsində bütün sahələrdə quruculuğa nail olmaq, ümumilikdə Azərbaycanın böyük gələcəyinə tam inteqrasiyasını təmin etmək mümkün olacaqdır.

İşğaldan azad edilən ərazilərimizdə əlvan metal ehtiyatlarının potensialı ölkənin dağ-mədən sənayesinin və metallurgiyanın gələcək inkişafında böyük rol oynayacaq. Sənaye əhəmiyyətli proqnoz resurslarına malik çoxsaylı qızıl, gümüş, mis, civə və digər faydalı qazıntı yataqlarının istismara verilməsi azad edilmiş ərazilərimizdə sənayeni yenidən təşkil etməyə, iqtisadiyyatın əksər sahələrinin inkişafını intensivləşdirməyə, yerli əhalinin əlavə iş yerləri ilə təmin olunmasına, eləcə də bərpa olunacaq şəhər və kəndlərin inkişafına böyük ölçüdə dəstək olacaq. Həmçinin tədqiqatın digər məqsədi işğaldan azad edilmiş ərazilərə investisiyaların cəlb olunması və dövlətlə özəl sektorun birgə fəaliyyəti nəticəsində dağıdılmış ərazilərin bərpa edilməsi istiqamətlərinin araşdırılmasıdır.

İşğaldan azad olmuş ərazilərimizin sənaye potensialının iqtisadi dövriyyəyə cəlb edilməsi dağ-mədən, metallurgiya, tikinti materialları, müxtəlif istiqamətli emal sənayesi sahələrinin inkişafına imkan yaradacaqdır.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti kifayət qədər işlər görmüş və sərəncamlar vermişdir. İşğaldan azad edilmiş ərazilərin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı bir neçə elmi konfranslar keçirilmişdir.

Azərbaycan Prezidentinin rəhbərliyi ilə işğaldan azad edilən Qarabağ torpaqları iqtisadiyyatımızın daha sürətli inkişafı üçün yaxın gələcəkdə yeni potensial imkanları genişləndirəcək, Azərbaycanın iqtisadi göstəricilərinə görə regionda lider mövqeyini daha da möhkəmləndirəcək. Hazırda dövlətimizin əsas məqsədi işğaldan azad olunmuş ərazilərin tezliklə bərpası və yenidən qurulması, məcburi köçkünlərin öz yurdlarına qayıtması və məskunlaşdırılması və məşğulluğunun təmin edilməsi, ölkədə ÜDM-in artırılması, regionun iqtisadi potensialı hesabına ölkədə ümumdaxili məhsulun artırılması, qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi və həmin ərazilərin yaşıl enerji zonasına çevrilməsidir.

Nəticə

Dünyanın müxtəlif ölkələrində post-konflikt dövründə iqtisadiyyatın bərpa və dirçəldilməsi təcrübəsini nəzərə alaraq aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar. Müharibə bitdikdən sonra davamlı iqtisadi inkişaf nail olmaq üçün, ilk növbədə, görüləcək iş dayanıqlı sülhə nail olmaqdır. Təbii ki, əgər münaqişə qayıdırsa, bu iqtisadi canlanma üçün təhlükə yaradır.

Hal-hazırda Azərbaycan Respublikası və Ermənistan arasında sülh müqaviləsinin bağlanması üzrə intensiv danışıqlar aparılır və bu ən başlıca məsələdir.

İşğaldan əvvəlki dövrdə ÜDM-in 24%-nin bu ərazilərin payına düşdüyünü nəzərə alsaq, burda iqtisadiyyatın canlanması ÜDM-in azı 20% artıma səbəb olacaqdır.

Bu ərazilərin bərpasından sonra əkin üçün istifadə olunacaq torpaq sahəsinin 200 min hektardan çox olacağı proqnozlaşdırılır.

Ölkəmizin iqtisadi qüdrətinin artması milli iqtisadi təhlükəsizliyimizin daha əsaslı şəkildə təmin edilməsini əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldəcək;

Azərbaycan regionun dinamik və keyfiyyətli inkişaf edən bir dövlətinə çevriləcək;

Ölkəmizdə işsizlik və yoxsulluq səviyyələri bir qədər də aşağı düşəcək

Təkliflər: dünyanın müxtəlif post-konflikt ölkələrinin təcrübələrində iqtisadiyyatın dirçəldilməsi yollarını nəzərə olaraq Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş ərazilərində iqtisadiyyatın dirçəldilməsi və sənayenin inkişaf etdirilməsi üçün aşağıdakı tədbirlərin görülməsini məqsəduyğun hesab edirəm, yuxarıda bu təkliflərin Cənubi Koreya, Yaponiya və digər ölkələrdə post-konflikt dövründə uğurlu nəticəsi olduğunu görə bilirik.

1. Davamlı sülhün təmin edilməsi hərbi xərclərin azaldılması, hərbi sənaye sahələrindən mülkü sənaye sahələrinə keçidin sürətləndirilməsi;

2. Dünyada artan ərzaq qıtlığını nəzərə alaraq zəngin münbüt torpaqlarda kənd təsərrüfatı və aqrar sənayenin inkişafına xüsusi diqqət göstərilməsi. İşğaldan əvvəlki dövrdə ölkəmizdə istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının 35-40 faizi, kartof istehsalının 46 faizi, üzüm istehsalının 41 faizinin bu ərazilərin payına düşdüyünü nəzərə alsaq, işğaldan azad olunmuş ərazilərdə kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi ölkə ərazisindəki kənd təsərrüfatı məhsullarının azı 30 % artımına səbəb ola bilər.

3. Hazırda ölkəmizə yüngül sənaye məhsullarının əsas hissəsinin Türkiyə və Çindən idxal olduğunu nəzərə alsaq, ixraca və daxili tələbatı ödəməyə yönəlməmiş yüngül sənaye məhsullarına əsaslanan sənayeləşmə siyasətinin qurulması və regionda bu sahələrin inkişaf etdirilməsi ÜDM-in 3 % yaxın artımına səbəb ola bilər.

4. ixracata vergi güzəştlərinin artırılması, güzəştli faiz dərəcələri ilə ixrac kreditlərinin verilməsi, müxtəlif ixrac subsidiyalarının verilməsi.

5. maşınqayırma, elektronika və kimya sənayesinin inkişaf etdirilməsi üçün xarici mütəxəssislərin cəlb edilməsi ilə yanaşı xaricdən müasir texnologiyaların cəlb edilməsi.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. *Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərində kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqların idarə edilməsi ilə bağlı bəzi məsələlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı Bakı şəhəri, 27 aprel 2021-ci il.*

2. *“Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019–2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi Haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı Bakı şəhəri, 29 yanvar 2019-cu il.*

3. *Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı Bakı şəhəri, 10 dekabr 2021-ci il № 3037*

4. Mirza İbrahimov, (2021). *Azad Edilmiş Ərazilərdə Bərpa Prosesinin Əsas İstiqamətləri. 2021, 9 səh.*

5. Ziyad Səmədzadə (2009) *Cənubi Koreyanın iqtisadi sıçrayışının əsasları barədə 5 səh.*

6. Adam Thierer & Connor Haaland (2021)/. *Does the U.S. Need a More Targeted Industrial Policy for High-Tech? Mercatus Center at George Mason University August 25, s 63.*

7. Nazim Muzaffarlı, Eldar İsmailov (2010). *Basic Principles for the Rehabilitation of Azerbaijan's Post-Conflict Territories., s 221.*

8. F.E. Ohiorhenuan and Frances Stewart Copyright (2008). *Post-Conflict Economic Recovery Enabling Local Ingenuity John, 262.*

9. Kenichi Ohno (2006). *The Economic Development of Japan. (N. G. Studies, Ed.) Tokyo: Retrieved October 29.10.18, 2018 s245.*

10. *Rebuilding War-Torn States: The Challenge of Post-Conflict Economic Reconstruction. Oxford: Oxford University Press. del Castillo, Graciana. 2010. S 223.*

XÜLASƏ:

Tədqiqatın məqsədi dünyanın müxtəlif inkişaf etmiş ölkələrində xüsusi ilə sənaye cəhətdən qabaqcıl ölkələrdə müharibədən sonra iqtisadiyyatın dirçəldilməsində fərqli sənaye sahələrinin rolunu və onların necə inkişaf etdirilməsi yollarının araşdırılmasıdır. Bu dövrlərin təcrübəsinə əsaslanaraq Azərbaycanda işğaldan azad edilmiş ərazilərdə xammal potensialına

uyğun olaraq bu sənaye sahələrinin yaradılıb inkişaf etdirilməsinin məqsədə uyğunluğu araşdırılmışdır.

Tədqiqat həmçinin zorakı münaqişədən dərhal sonra ölkələrin öz əvvəlki sosial və iqtisadi vəziyyətini necə bərpa edə biləcəyi, sosial infrastrukturun bərpası yolları, rifah halının müharibədən əvvəlki vəziyyətə qaytarılması, müxtəlif sənaye sahələrinin inkişaf etdirilməsi haqqındadır.

Tədqiqat münaqişədən sonra ölkələrin rastlaşdığı kütləvi işsizlik, orta və ya yüksək inflyasiya, xroniki fiskal kəsir, yüksək səviyyəli xarici və daxili borc və aşağı daxili gəlir kimi makroiqtisadi problemləri araşdırır.

Açar sözlər: *İşğaldan azad edilmiş ərazilər; sənaye sahələri; post-konflikt; yenidən qurma.*

Akbarlı Şahmar

PhD student, UNEC

*"Theoretical and practical economy" department
shahmarakberli@gmail.com*

RECOVERY AND REVIVAL OF THE ECONOMY IN POST-CONFLICT AREAS: COUNTRY EXPERIENCES, EXAMPLES FOR AZERBAIJAN

SUMMARY:

When wars end, the affected areas are often devastated. These countries have a weakened economy, limited financial resources, and destroyed infrastructure in war-torn areas. Many refugees, wounded and victims of trauma. The economic and political consequences of violent conflicts are also enormous. Restoration of the social and economic environment in these countries is a very important and difficult process. The purpose of the study is how countries can restore their previous social and economic status immediately after a violent conflict, ways to restore social infrastructure, return the state of well-being to the pre-war state, and develop various industries.

The study focuses on economic recovery because a healthy economy is a basic requirement for human development and because broad-based economic recovery in a post-conflict context is essential to prevent the recurrence of violence.

The study examines macroeconomic policies that post-conflict countries can implement to achieve recovery. When the war ends, countries face serious

macroeconomic problems, including mass unemployment, moderate or high inflation, chronic fiscal deficits, high levels of external and internal debt, and low domestic income.

Keywords: *Territories liberated from occupation; industrial areas; post-conflict; reconstruction.*

Акбарли Шахмар
Аспирант, UNEC
Кафедра «Теоретическая и
практическая экономика»
shahmarakberli@gmail.com

ВОССТАНОВЛЕНИЕ И ВОЗРОЖДЕНИЕ ЭКОНОМИКИ В ПОСТКОНФЛИКТНЫХ РАЙОНАХ: ОПЫТ СТРАН, ПРИМЕРЫ ДЛЯ АЗЕРБАЙДЖАНА

РЕЗЮМЕ:

Когда войны заканчиваются, пострадавшие районы часто опустошаются. Эти страны имеют ослабленную экономику, ограниченные финансовые ресурсы и разрушенную инфраструктуру в охваченных войной районах. Много беженцев, раненых и пострадавших от травм. Экономические и политические последствия насильственных конфликтов также огромны. Восстановление социально-экономической среды в этих странах – очень важный и сложный процесс. Цель исследования состоит в том, как страны могут восстановить свой прежний социально-экономический статус сразу после насильственного конфликта, пути восстановления социальной инфраструктуры, возврата состояния благосостояния к довоенному состоянию, развития различных отраслей промышленности.

В исследовании основное внимание уделяется восстановлению экономики, поскольку здоровая экономика является одним из основных условий человеческого развития, а широкомасштабное восстановление экономики в постконфликтных условиях необходимо для предотвращения повторения насилия.

В исследовании рассматривается макроэкономическая политика, которую постконфликтные страны могут применять для достижения восстановления. Когда война закончится, страны столкнутся с серьезными макроэкономически-

ми проблемами, включая массовую безработицу, умеренную или высокую инфляцию, хронический бюджетный дефицит, высокий уровень внешнего и внутреннего долга и низкий внутренний доход.

Ключевые слова: *Территории освобожденные от оккупации; промышленные зоны; постконфликтный период; реконструкция.*